

A MAI KUTATÓ IGÉNYEI ÉS A KÖNYVTÁROS

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS ÉS ÁLLOMÁNYVÉDELEM ORSZÁGOS POLITIKÁJA

ALEXANDER WILSON*

Ennek a beszámolóknak az a célja, hogy bemutassa a British Library és az információs rendszer újabb és várható változásait az állománygyarapítási és -megőrzési együttműködés nagyobb szervezettségének irányában, országos és nemzetközi tekintetben egyaránt. Figyelmét azokra a gyűjteményekre korlátozza, amelyek minden valószínűség szerint értékesek a tudósok és más kutatók számára, és amelyek a kötelempéldányt kapó könyvtárakban, más nagyobb tudományos könyvtárakban, szakkönyvtárakban találhatóak, de ideszámítva azt a sok, maradandó értékű gyűjteményt is, amelyek ugyan Londonban koncentrálódnak, ám szerte az országban is megtalálhatók közművelődési könyvtárakban, székesegyházakban, tudományos társaságoknál és különböző intézményeknél.

Az állománygyarapítás módszertana fejlettebb Észak-Amerikában mint Angliában, ahol kevés olyan helyi vagy átfogó elemzésre akadunk, amelyek az állományok erősségeivel és gyengéivel, a beszerzési politikával foglalkoznak. Ugyanez érvényes a gyűjteményekkel kapcsolatos konzerválási és megőrzési politikára és az ezt megalapozó felmérésekre. Jelenleg nincs országos iránymutatás, sem világos könyvtárpolitikai vezérfonal ezekre a fontos területekre; hogy miért, meg fogom magyarázni.

Bár hiányzik a módszeres dokumentáció, vannak olyan jelek, amelyek segítségével országos szinten meg lehet ítélni a tudományos gyűjtemények erősségeit és gyengéit, az állománygyarapítás irányait, továbbá, hogy mindez mennyire vág egybe a tudósok és más kutatók kifejezett igényeivel; különösen a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumellátás adatai mondanak sokat. Az állományvédelem helyzetéről két friss, átfogó felmérés is rendelkezésünkre áll.

A helyi könyvtárak és információs szolgálatok által kért dokumentumok szolgáltatására – különösen a természettudományok és a technika területén – az angolok egy központi, széles gyűjtőkörű intézményt hoztak létre hatékonyan működő mechanizmussal; ez pedig a British Library Lending Division-ja, kölcsönző részlege (BLLD). Ezt általában nagy sikerű megoldásnak tartják. A BLLD átfogó gyűjteményéből, melyhez több mint 56 000 időszaki kiadvány és sorozat tartozik, a kérések 86%-át, a maradék zömét pedig az öt támogató könyvtárak hálózatából ki tudja elégíteni. Továbbá a nemzetközi kölcsönzési kéréseknek kb. a felét is teljesíti. Ez a siker még inkább figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy a szolgálat növekvő tekintélye a kérések gyors szaporodásához vezetett, egészen az utóbbi évekig. A BLLD-t kiegészítik a regionálisan megszervezett könyvtári irodák, amelyek különösen hasznosak a régebbi monográfiák és

*A British Library Reference Division igazgatója

speciális dokumentumok iránti szükségletek kielégítésében. Emellett sok, többé-kevésbé hivatalos megállapodás is segíti a dokumentumellátást; e megállapodások városokban különböző típusú könyvtárakat fognak össze, országos szinten pedig egy-egy könyvtár-típusra terjednek ki.

Nagy-Britannia tudományos könyvtári szolgáltatásai általánosan elismertek. Országos szinten a BL (Reference Division-ja, BLRD) referenz részlege egyike a világ legnagyobb tudományos könyvtári komplexumainak, amely minden témát, területet, kultúrát és időszakot felölel. Erőssége abból adódik, hogy Panizzi képes volt létrehozni az első nagy, modern, tudományos könyvtárak egyikét a régi könyvek és kéziratok páratlan gyűjteményének szilárd alapján. Statisztikai adatok nélkül is állíthatom, hogy a BLRD tartalmazza a legnagyobb angol nyelvű gyűjteményt, és sok országból olyan gyűjteményeket, amelyeket egyetlen más külföldi könyvtár sem. Biztos vagyok abban, hogy például a magyar irodalom tekintetében a mi állományunkat egyetlen nyugat-európai könyvtár sem múlja felül. Skóciának és Wales-nek megvannak a maguk nemzeti és egyetemi könyvtárai. A könyvtárak sokasága, csak Londonban több mint száz, tartalmazza a ritka könyvek jelentős gyűjteményeit. Gazdag könyvanyag összpontosul az oxfordi, cambridge-i és londoni egyetemek központi és kollégiumi könyvtáraiban éppúgy, mint az edinburgh-i, glasgow-i, leads-i és manchester-i stb. nagy tudományos könyvtárakban.

A gyűjtemények hatékony működéséhez azonban hozzáértő személyzetre, modern reprográfiai, számítógépes és távközlési technológiára, valamint – ne felejtjük el! – teljesítőképes postai szolgáltatásokra van szükség. Nyugodtan mondhatjuk, hogy mindez Angliában is a fejlett országok színvonalán rendelkezésre áll; európai mérce szerint jó az elektronika hasznosítása a bibliográfiai műszerek és kiadványok céljára, s nagymértékben felhasználjuk az amerikai online szolgáltatásokat is, amelyek most széleskörűen elérhetők Angliában.

Az a tény, hogy Anglia kurrens és retrospektív bibliográfiával, dokumentálással és információs szolgálataival jelentős szerepet játszik az információk hozzáférhetővé tételében, történelmi hagyományaiból és abból ered, hogy nemzeti nyelve a fő világnyelv. A brit impériumra kiterjedő kötelespéldány-rendeletnek és a szerte a világon állomásozó tudósok, hivatalnokok és katonák törekvéseinek köszönhetően, a BL különösen gazdag sok, ma már független országból származó kéziratban és nyomtatványban. A könyvtár felelősségének és feladatának tartja, hogy ezekben az országokban az állományfejlesztést közös mikrofilmzési programokkal és a retrospektív bibliográfiai vállalkozásokban (például SABREB: Dél-Ázsia retrospektív bibliográfiája) való részvételével segítse. Mivel a nagy tudományos könyvtárak folyamatos gyarapítási politikáját jelentős mértékben az előzmények határozzák meg, még mindig bőségesen szerzünk be az angol nyelvterületről és azoknak a nemzeteknek az irodalmából, amelyek számára sok éven át mi jelentettük a világ központját.

A legtöbb angol könyvtárt közpénzekből tartják fenn, de az állománygyarapítás – vagy állományvédelem – országos fejlesztésére nincsenek államilag finanszírozott programok, és nincs átfogó terv az anyagi forrásoknak nemzeti, felsőoktatási, közművelődési és szakkönyvtárak közötti elosztására sem. Az elosztás mechanizmusa valamiképpen indirekt; elméleti alapja mindig is az volt, minthogy minden könyvtár saját anyaintézmé-

nyét vagy közösségét szolgálja, akkor az egyetem vezető testületének vagy a helyi tanácsnak stb. kell meghatároznia a maga könyvtári politikáját és a végrehajtáshoz szükséges anyagi erőket. Ennek a decentralizált döntési jogkörnek köszönhető kétségtelenül a brit könyvtári és információs rendszer alapvető ereje és felkészültsége, mivel ez tette lehetővé erélyes egyéniségek számára, hogy megújítsák és fejlesszék a gyűjteményeket hosszú éveken át. Az utóbbi mintegy tíz évben azonban a közpénzek nagymértékű csökkentése súlyosan érintette az összes könyvtárat, s a helyi gyűjtemények és szolgáltatások komoly leépülését okozta. A valutaárfolyam kedvezőtlen mozgása a nemzetközi piacokon ugyancsak kellemtelenül hatott.

Elég különös, de a kötelezpéldányt kapó könyvtárak hasznot húztak kiadóink folyamatosan és erősen növekedő termeléséből. Az angol nemzeti bibliográfia megindulásának időpontja (1950) és 1982 között az évi címek száma 150%-kal nőtt, 48 ezerre. 1983-ban várhatóan újabb rekord születik. Hasonlóképpen, a hivatalos cserében kapott kiadványok mennyisége az elviselhetetlenségig nőtt, ezért nemrégiben tárgyalásokat folytattunk egyes országokkal, hogy csökkentsük a beáramlást. Őszintén szólva, sok esetben a mérleg partnereink számára kedvező, így nem mindig könnyű a csere visszafogása. Az is szorít bennünket, hogy a hivatalos kiadványok bibliográfiai számbavétele különösen gyenge, katalogizálásuk és indexelésük sok szakképzett munkaerőt kíván, s nagy raktárteret kötnek le, viszonylag kicsi használat mellett. Az USA-ból, legnagyobb cserepartnerünkötől a kurrens anyagot mikroformában kapjuk, ami mind a raktározás, mind a hozzáférhetőség szempontjából előnyös, mivel nem kell őket az épületen kívül tartani.

Országos szempontból az állománygyarapítás és a konzerválás egyaránt a költségvetés "lágypontjai" és ennek megfelelően vannak kitéve a csökkentéseknek. A helyi vezetés természetesen a helyi szükségleteket hangsúlyozza, és közönyös az állománygyarapításban vagy a megőrzésben önként vállalt kötelezettségek iránt, vagy – mint ahogy az a nagy vidéki városainkban történik – vonakodik nagy referenz-állományokat fenntartani annál szélesebb kör javára, mint amekkora az a terület, ahonnan adóbevételét szedi. Az ilyen elhatározásokból – ha szigorúan csak a helyi tényezőket vesszük tekintetbe – különféle hátrányok származnak a szélesebb közönségre nézve, néha a könyvtáros óhajával szemben is, mert ő természetesen szélesebb látókörrel tekint az együttműködésre.

Ez az önkéntes együttműködés néha a könyvtárak csoportjai között jön létre, egyetlen célra (például megosztott feldolgozás, könyvtárközi kölcsönzés) tömöríti egy-egy város különböző típusú nagykönyvtárait vagy szakkönyvtárak csoportjait vagy egy egyetem kollégiumi könyvtárait, mint például a Londoni Egyetem esetében.

Bár a BL-nek nem törvényben rögzített feladata a laza országos könyvtári rendszer tervezése és irányítása, de az a kötelessége, hogy támogassa az összes többi könyvtár munkáját, dokumentum-, bibliográfiai leírási és információszoolgáltatási hálózatok kialakításához vezetett. Az az alapelv, hogy minden könyvtár önálló, magyarázza az egy sereg intézmény számára közvetlenül szolgáltató BLLD sikerét.

Az átfogó, központi gyűjteményre épülő szolgáltatás eszméje ellene szól annak, hogy a BLLD közreműködjék a kooperációs állománygyarapítás kifejlesztésében; kivétel, hogy támogatta az ázsiai folyóiratok központi katalógusának létrehozását és néhány más, speciális kezdeményezést. Hasonlóképpen, egészen a legutóbbi időkig, a BLRD egyedül

látta el a nemzeti könyvtár, mint "utolsó mentsvár" feladatát. Ertérően a BLLD-től, ez nem eleve megtervezett szerepként alakult ki, vagyis nincs olyan mechanizmus, amely biztosítaná a könyvtárakat arról, hogy a dokumentumokat, amelyekről ők lemondanak, a BLRD be fogja szerezni. Ehelyett megfigyelői minőségben veszünk részt számos kooperációs körben, és a legtöbb tudományos könyvtár személyzetével kialakult személyes kapcsolatok lehetővé teszik, hogy minden hivatalos formáság nélkül biztosítsák magukat afelől, hogy a mi lehetőségeink hatóterületi vagy jövőbeli szükségleteiket kielégítsük.

A megőrzési és állományvédelmi együttműködés jelenlegi helyzete hasonlóképpen szervezetlen. A BL-nek feladata, hogy kutatási és fejlesztési támogatást nyújtson a könyvtári közösség egésze számára; nemrégiben két idevágó kutatást indított, amelyeket alapul lehet majd venni az országos helyzet áttekintésekor. A BL-nek arra is megvan a lehetősége, hogy más könyvtárakat anyagilag támogasson az állományok konzerválásában és feldolgozásában, főként a nemzeti örökség értékeinek megőrzése érdekében. A retrospektív központi katalógus létrehozására irányuló közös vállalkozás – amelyben a BL vezető szerepet játszik – (s leginkább a XVIII. századi művek rövidített címeit tartalmazó katalógusban: ESTC program) kereskedelmi forgalomba kerülő, mikroformájú kiadványaival is jelentősen segíti az állományvédelmet (az eredeti dokumentumok másolatokkal való helyettesítése révén) és a retrospektív állománygyarapítást. Mivel a piacot az angolul beszélő országok, s főleg Észak-Amerika alkotja, a vállalkozásban részt vevő cégek angol-amerikai alapon szándékoznak működni.

Máshol már mondtam, hogy valószínűleg az "állományvédelem lesz az, ami harmadikként követi az UBC-t és az UAP-ot, mint a nemzetközi könyvtári együttműködés templomának egyik pillére. Legalábbis indokolt, hogy így legyen, mivel a könyvtári állományok pusztulása alattomos, problémája egyetemes, ugyanakkor sürgető, megoldása pedig hatalmas költségeket igényel . . ."¹ Amerikai kollégáink előbb vették tudomásul ezt a problémát, bár az ő régebbi könyveik mind nagyon jól vannak tárolva és kezelve, ám az ő sajátos nehézségük a "törékeny" könyvek milliói gyors pusztulásának drámai jelensége, amely az anyagok belső savassága és a légkondicionált környezet – ami sokkal kedvezőbb az ember, mint a könyvek számára! – együttes következménye. A régi könyvek Angliában a nemzedékeken keresztül kialakult gyűjtemények elválaszthatatlan részét képezik; fokozatosan károsodtak a használat okozta rongálódásokkal szemben nem kielégítő védelmet nyújtó kezelés következtében; a törékeny papír kérdése drámai módon csak a nagy újsággyűjteményekben érzékelhető.

A British Library elismerést érdemel azért, hogy már megszervezése pillanatában (1973) felismerte a konzerválás problémáját, s azokért az összegekért is, amelyeket konzerválásra és állományvédelmi mikrofilmezésre fordított (mai árakon kb. 5 millió fontot évenként), ez az összeg hatalmasan meghaladja mindazt, amit az ország bármely más könyvtára, vagy akár a világ sok más könyvtára e cél érdekében tett. Ennek ellenére tudjuk, még csak most kezdjük megérteni problémáink óriási voltát és a meghozandó döntések horderejét.

1983 márciusában dr. David H. Stam, a BL kutatási és fejlesztési osztályának megbízásából jelentést készített "Az országos állományvédelmi tervezés az Egyesült Királyságban – amerikai nézőpontból"² címmel. Feladata az volt, hogy értékelje a jelen helyzetet,

és tárja fel az angol-amerikai együttműködés lehetőségeit, mind az állományvédelem, mind az ezzel összefüggő retrospektív állománygyarapítás területén. Azt látta, hogy a könyvtáros szakma nagyon nyugtalan e miatt az óriási probléma miatt, amivel eddig sem helyileg, sem országosan nem birkóztak meg. Az ő javaslata lényegében az, hogy minden könyvtárnak vállalnia kell saját feladatait e téren, ám ugyanakkor együtt kell működniük a többiekkel; az egész munkát egy országos tervező központnak kell irányítani, amely központot ő a BL-ben látta. Dr. Stam megállapította, hogy a legszembeütőbb különbség az amerikai és az angol helyzet között az, hogy a brit könyvtárak gyűjteményei jelentősen jobb állapotban vannak a papír pusztulása szempontjából.

Az általános kép nagyon nyugtalanító, és csak szerény vigaszt nyújt jelentésének végső következtetése.

”Sok hasonlóság van a két ország könyvtárügyében az állományvédelem terén, bár a változások gyorsabban mennek végbe az Egyesült Államokban, mint Angliában. Ilyen megegyező vonások: a pénzforrások legmagasabb szintű kezelői részéről tapasztalható, különböző mértékű közömbösség; problémák és nézeteltérések a feladatok rangsorolásában; a kutatási kapacitás nem kielégítő volta és koordinálatlansága; nem alakult még ki a megfelelő kezelési eljárásokra vonatkozó általánosan elfogadott álláspont, aminek hiánya visszaszorítást és pörlekedést okoz az állományvédelmi vállalkozás résztvevői között; ezzel együtt jár a koordináció, a kommunikáció vagy a megegyezés hiánya az irányok és prioritások tekintetében; az állománygyarapítás és az állományvédelem érdekei között konfliktus rejlik, még ha ezek elválaszthatatlanul össze is vannak fonódva; és végül a kétségbeesés rossz közérzete a probléma nehezen kezelhető volta miatt. E vonásokon belül a helyzet állandóan változik, de az általános megállapítások mindkét országra érvényesek.”

Jelen témánk szempontjából különös jelentősége van egy bekezdésnek az állományvédelem és az állománygyarapítás kapcsolatáról.

”Magától értetődőnek látszhat, hogy az állományvédelem tervezésének kapcsolódnia kell az állományépítéshez, sőt abból kell erednie, de ezt a kapcsolatot figyelmen kívül hagyják. Angliában csak kevés olyan intézmény van, amely gondot fordít ennek az összefüggésnek érvényesítésére (mint például a Bodleian Library), de szerte az ország nagy könyvtáraiban sokkal közelebbi kapcsolatban kell lennie a gyarapítónak és megőrzőnek, ha az állományvédelmi prioritásokról megalapozott döntéseket akarnak hozni. Az állománygyarapítási politika írott szabályzatának megteremtése vagy finomítása lényeges eleme lesz az intézményi állományvédelmi tervek kialakításának, s alapját képezheti az intézmények közötti együttműködésnek az állományvédelmi programok egyes mozzanataiban (például állományvédelmi mikrofilmezés). Érdemes volna az angoloknak tanulmányozni azt a munkát, amely jelenleg az Egyesült Államokban a Tudományos Könyvtári Csoportban (Research Libraries Group), a Tudományos Könyvtárak Egyesületében (Association of Research Libraries) és máshol folyik –, és talán adaptálni is.”

Még egy idézet engedel meg magamnak ebből a fontos és érdekes áttekintésből, és ez az együttműködésre is vonatkozik:

”Nem lehet sokat hallani az Egyesült Királyságban az állományvédelmi programban lehetséges együttműködésről. Nem világos, miért: a kevésbé komoly papírprobléma

miatt-e, vagy az együttműködési programok korábbi kudarcai miatt-e. A könyvtárosoknak itt is be kell látniuk, hogy olyan, széles kört érintő területeken, mint a nevelés és képzés, az anyagellátás, a szabványok és irányelvek kialakítása, a feladatok lehetséges elosztásában való megállapodás (beleértve az állományvédelmi mikrofilmezési programokat is), vagy az állományvédelmi kutatás, csakis az együttműködés lehet a járható út. A BL nem vállalhatja a vezetés egész felelősségét a többi nagy és a sok kis könyvtár segítségével és támogatása nélkül. Bár a BL lehet és kell legyen a középpont, a hegemonia gondolata kezdettől fogva elutasítandó az állományvédelemben. A kölcsönös egymásrautaltság legyen a kulcsszó, és ennek a most induló szakmának a szokásos intrikáit félre kell tenni. A legfontosabb a sok intézmény országos együttműködési szándéka és akarata, miközben a saját, helyi állományvédelmi lehetőségeket is fejlesztik. Bár minden méretű és típusú könyvtár számára hasznos lesz, leginkább a legnagyobb, és főleg a kötelezpéldány-őrző könyvtáraknak fog javára szolgálni, ha a problémát az együttműködés és a koordináció nézőpontjából közelítik meg.”

Mialatt Dr. Stam röviden áttekintette a helyzetet és elkészítette beszámolóját, az angol könyvtárak konzerválási politikájáról és gyakorlatáról folyamatban volt egy sokkal rendszeresebb felmérés is, amit a cambridge-i Egyetemi Könyvtár igazgatója vezetett. Éppen a múlt héten tekintette át egy szeminárium a munka eredményeit és az ajánlások tervezetét. Az egész tanulmány³ csak néhány hónap múlva jelenik meg, de abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy támaszkodhatom a fő következtetésekre. A felmérés azt tapasztalta, hogy széles körben, a különféle típusú könyvtárak között aggodalom és érdeklődés mutatkozik az állományvédelem kérdései iránt, és a könyvtári vezetők között annak tudomásulvételét, hogy ki kell alakítani a könyvtári állomány megőrzési irányvonalát; az erre vonatkozó hivatalos, írott szabályzatok jelenleg alig találhatók. Ami az anyagiakat illeti, a kép sivár: a ráfordítás általában alacsony, és ez mutatja, hogy a konzerválás és kötés, a környezeti feltételek megteremtése, az oktatás és képzés, az eredeti példányok helyettesítése hol áll a könyvtárak prioritásrendjében. Nagy mértékű tudatlanság mutatkozik a képezett könyvtárosok között, ami a konzerválás tudományos és technikai alapjait vagy a konzerválás irányításának lényegét illeti, beleértve a természeti katasztrófák esetére való tervezést is.

Éppúgy, mint Dr. Stam, a témavezető Dr. F. W. *Ratcliffe* is a probléma egyedi megközelítését látja az egyetlen járható útnak. Ez bizonyára így is van a könyvtárak helyi fenntartásának és irányításának brit álláspontjából következően. Ugyanakkor sok ajánlást ad az együttműködésre, az országos tanácsadás megteremtésére, a konzerválási gyakorlat és kutatás összekapcsolására, a könyvszakma befolyásolására, a könyvtárosképzésben, valamint a szakmai köztudatban a nyomtatott dokumentumok kezeléséhez szükséges szakismeretek fejlesztésére, hiszen ezekre még a szakma kezdőinek is szükségük lesz a belátható jövőben.

E két, könyvtárpolitikai irányultságú vizsgálódás is jelének tekinthető annak a folyamatnak, amely a könyvtári és információs szolgálat országos tervezése felé halad. Az országos szintű tervezést a három fő szakmai szervezet már 1976 és 1978 között sürgette, majd egy alsóházi bizottság is felvetette. A kormány válasza az volt, hogy megerősítette az illetékes miniszter személyzetét és politikai tanácsadó testületét (Library and

Information Services Council = LISC, Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa). A LISC két fontos jelentést készített a könyvtárak távlati fejlesztéséről⁴, de ezekben csak egyszer említik az állományvédelem szót, és valójában nagyon kevés szó esik a tervszerű állománygyarapításról, legfeljebb beleérthető egyes kitételeibe. A jelentéseknek súlyt széles körű elterjedtségük és befolyásuk ad, és a bennük érvényesülő újfajta stratégia, ami lényegében váltást jelent egy főleg állományközpontú stratégiától egy főleg hozzáférhető-ségi stratégia felé: a legtöbb könyvtárnak arra kell törekednie, hogy kielégítse saját olvasóinak igényeit, és vásárolja meg vagy könyvtárközi kölcsönzés révén szerezze meg azokat a dokumentumokat és információkat, amelyek nincsenek meg állományában. Ez volt mindig is valamennyi könyvtár politikája; most a politika megerősítéséért érvelnek. A LISC levonja az ebből adódó következtetéseket is: a nagy tudományos és más kiemelkedő jelentőségű könyvtáraknak kell viselniük az állományok megőrzésének nehezét annak érdekében, hogy a helyi könyvtárak ezrei egy élesen költséghatékony állománygyarapítási politikát folytathassanak; ez másfelől azt jelenti, hogy további beruházások szükségesek a kiemelkedő jelentőségű könyvtárak fejlesztéséhez, éppúgy, mint a dokumentumokat és információkat terjesztő hálózatok felállításához és irányításához.

Személyes szinten együttműködik a LISC és a BL, s mindkettő az Office of Arts and Libraries-nak van alárendelve; a LISC most kezdi szorgalmazni az országos tervezést, kb. tíz évvel azután, hogy a BL hozzáfogott megerősíteni dokumentumellátó és bibliográfiai leírásokat szolgáltató hálózatait. A BL referenz részlege is, amely a British Museum könyvtáraként nem tudott változtatni a brit könyvtáraktól való elszigeteltségén (bár ez nem áll a könyvtári életben való részvételére!), most kezdi megtalálni az őt megillető helyet a gazdasági recesszió és az új technológia kettős nyomása alatt egyre szervezettebbé váló könyvtári és információs rendszerben. Maga a BL – ugyanezen okokból – másodszor megy át belső szervezeti átalakuláson és racionalizáláson.

Egy fontos, kidolgozásra váró kérdés, hogy a LISC kölcsönös egymásrautaltságon alapuló stratégiája hogyan viszonyul a BL kettős könyvtárpolitikai célkitűzéséhez 1. központosított dokumentumszolgáltatás működtetése a kölcsönző részleg részére; 2. egy többé-kevésbé elszigetelt prézens könyvtár, azaz a referenz részleg fenntartása a dokumentumellátás és -megőrzés "utolsó mentsváraként".

A BL kölcsönző részlege, mint már említettem, azon igyekszik, hogy az ország könyvtárainak meglévő állományát optimálisan hasznosítsa, de mindig azzal az első felteveléssel, hogy a leginkább költséghatékony megoldás majdnem minden igény kielégítésében egy központi gyűjteményre támaszkodjon. Ezért mindent megtesz azért, hogy hatékony ellátó hálózatokat hozzon létre, s hogy a központi ellátás nézőpontjából a lehető legjobban megértse a jelen és a jövő igényeit.

A BL referenz részlege hasonló lelkiismeretességgel törekszik arra, hogy állomány-építési politikája továbbra is képessé tegye az "utolsó mentsvár" szerepének betöltésére, és hogy hasznosságát minden módon növelje, beleértve gazdag gyűjteményeinek és szolgáltatásainak nyilvánossággal való megismertetését és megvitatását, a használók képzését és katalógusainak különböző hordozókon való kiadását. Milyen mértékben kerülhet a BL referenz részleg kölcsönös függőségbe más tudományos könyvtárakkal anélkül, hogy kockáztatná a törvény által megszabott feladatát, a nemzet nyomtatott örökségének és az

ország jelentős idegen nyelvű gyűjteményeinek megőrzését az utókor számára? Eddig a kölcsönző részleg létrehozása révén egy potenciálisan veszélyes fenyegetéstől meg voltunk védelve. Elképzelhető, hogy a szélesebb közösség számára való hasznosság látszatának nyomása alatt a kölcsönző részleg nélkül a referenz részleg raktári ki lettek volna fosztva, s céljai összezavarodtak volna, ha megpróbált volna mindkét funkciónak megfelelni. Ugyanakkor nem vagyunk teljesen dogmatikusak a prézens állományból való kölcsönzést illetően, amit már megteszünk, ha nagyon szerény mértékben is. Másik kérdés, hogy vajon hosszú távon számíthatunk-e arra, hogy más könyvtárak igyekeznek saját szakterületükön mindenre kiterjedő gyűjtést folytatni. Anglia legfontosabb szakkönyvtárai között vannak, amelyeket tudományos társaságok és intézmények tartanak fenn, s ezeknek pénzügyi kilátásai nem lehetnek olyan szilárdak, mint az állami intézményeké; még az egyetemek könyvtári bizottságai sem érezhetik örökre kötelezetteknek magukat arra, hogy nagyon drága dokumentumokból álló gyűjteményeket fejlesszenek – csupán ”országos érdekből” – olyan szakterületeken, amelyek az egyetem szempontjából kis használati értékűek. Ideális esetben ezt a problémát úgy lehetne megoldani, hogy több közpénzt adnának más könyvtáraknak is országos feladatuk teljesítése céljából, – de miért ne kaphatná meg ezeket az összegeket maga a referenz részleg?

Más fontos problémák is felszínre kerülnek, ha feltárjuk a többi könyvtárhoz fűződő kapcsolatokat, így például az olcsó raktározás, a bibliográfiai leírások közös adatbázisának létrehozása, a szaktudás fejlesztése a nemzeti könyvtárban stb.

A mikrofilmzés hídát képez a retrospektív állománygyarapítás és a másolatokkal történő állományvédelem között, és a költségektől eltekintve kiváló megoldást kínál sok problémára. Ahol a magánszektor üzleti célú mikrofilmzése megfelel az archiválás követelményeinek, ott a könyvtárügy megtakaríthatja a tökebefektetést és a szakértelmet, de lényeges, hogy a filmek archiválható minőségűek legyenek, s fel legyenek szerelve a megfelelő bibliográfiai apparátussal. Az USA-ban a Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) nincs megelégedve a jelentősebb mikroformájú kiadványok feltártságával és így használhatóságával; sokkal több előnyt kínál az ESTC révén kialakuló megoldás, amikor is egy tudományos igényű katalógus adott alapot egy archivális minőségű, teljes szöveget tartalmazó, mikroformájú kiadás számára.

A BL referenz részlegének másik jelentős hozzájárulása az országos tervezéshez az állományvédelem területén jelentkezik. A NEWS-PLAN keretében már lépések történnek az angol vidéki újságok mikrofilm-archívumának és a mikroformátumok eredeti példányai országos nyilvántartásának kombinált létrehozására. Együttműködési megállapodások jöttek létre Malajföld, Ausztrália, Kanada és az USA egyetemi és nemzeti könyvtárai-val a mikrofilmzésre.

Sok – valójában majdnem minden – tennivaló vár még elvégzésre az Egyesült Királyságban a helyinél magasabb szintű állományvédelmi tervezés megvalósítása érdekében. A BL támogatja a ritka könyvek gyűjteményeinek konzerválását, a még nem regisztrált újságok azonosítását és mikrofilmzését, egy kurrens állományvédelmi folyóirat kiadását és a kutató-fejlesztő munkákat. Készen állunk arra, hogy még többet tegyünk, és érdeklődéssel várjuk a különböző tanulmányok, szemináriumok és nyilvános megbeszélések eredményeit. Mindez a mozgás az 1983-as év nagyon biztató vonása.

A BL-től a kormánypolitika magasabb szintjére térve, néhány eldöntendő és vitás kérdés mutatkozik, ha igazi egymásrautaltság állapotát akarjuk elérni az állománygyarapításban és az állományvédelemben. A legfőbb ezek közül az, hogy vajon a kormányzat a helyi könyvtári önállóság hosszú hagyományának megváltoztatását fogja-e választani az együttműködés erősítése érdekében, vagy a LISC tanácsát fogja követni, és a kettő összeegyeztetésére törekszik; az utóbbi megoldás nyilvánvalóan lassítja a haladást, de ugyanakkor valószínűleg a legrealisabb utat jelenti.

A következő döntés arról kell, hogy lesz-e több pénz az együttműködési hálózatok tervezésére, létrehozására és irányítására. Itt fontos tényező a kiemelkedő jelentőségű könyvtárak finanszírozása, minthogy nekik kell viselni a kutatói szükségletek kielégítésének fő terhet, szolgáltatásaiknak akár közvetlen, akár közvetett igénybevétele révén.

Lényeges kiadásokat jelentene az állományvédelem helyinél magasabb szintről való támogatása. A könyvtáros szakma minden őszinte, bár megkésétt aggodalma ellenére igen nehéz lesz meggyőzni a könyvtár laikus irányítóit és a könyvtárhasználókat arról, hogy a csökkenő anyagi eszközök jelentős hányadát az állományok konzerválásának unalmas ügyletébe kellene befektetni. Az egyetemi használók jobban érdekeltek a kurrens gyarapításban, a közművelődési könyvtárak fenntartói a kurrens szolgáltatások szintentartásában. Ezért jelentős plusz pénzekre lesz szükség a kormánytól vagy közcélokat támogató magánforrásokból, hogy valami olyasmit lehessen alapítani (például az amerikai regionális konzerváló szervek mintájára), ami szubvencionált alapon konzerválást vagy állományvédelmi mikrofilmezést végez a könyvtáraknak.

Az elektronikus kiadványok archiválási problémái további költségeket jelenthetnek. A különböző fajtájú, ritkán használt információk nagy tömegének tárolására megvan a technikai lehetőség, ha az optikai digitális lemez viszonylag olcsón beszerezhető, de számolni kell azzal, hogy komoly "kiadói" költségek is felmerülnek e téren. S ha az elektronikus kiadványokhoz hozzávesszük még az összes nem-nyomtatott media és multi-media, a különböző hangzó dokumentumok és különösen a nitrátfilmen levő mozgóképek konzerválási problémáit, akkor a dokumentumok archiválásának feladata minden ország számára hatalmas méretűvé dagad.

A magyar kollégák bizonyára ismerik az "állandó állományú könyvtár" koncepcióját, amit az Atkinson-jelentés⁵ terjesztett elő. E szerint az egyetemi könyvtári állományok többé-kevésbé megmaradnának jelenlegi nagyságrendjükben, vagy legalábbis nem nőhetnék túl jelenlegi elhelyezési kapacitásukat. A kevésbé használt anyagot áthelyeznék egy helyi raktárba, s végül a BL kölcsönzési részlegének adnák át. Bár sok egyetemi könyvtár épült e jelentés megjelenése óta, ez a gondolat mégis bizonyos mértékig teret nyert —, de soha senki nem törődött azzal, kitől kapja meg a BL az anyagi fedezetet arra, hogy megfizethesse e megtakarítások költségeit.

Az állományban való közvetlen tájékozódás, a böngészés micsoda lehetősége veszne el, ha az egyetemi könyvtárak gyűjteménye lecsökkenne? Majdnem lehetetlen felbecsülni a minőségi veszteséget, amit egy bölcsész vagy társadalomtudományi kutató szenvedne, ha a böngészés lehetősége elveszne, de az a tény, hogy egy könyvtár vagy könyvtárcsoport teljes dokumentumforgalmának csak nagyon kis részét jelenti a könyvtárközi kölcsönzés, jelzi, hogy a használók minden típusa mennyire függ attól, ami számára kéznél van.

A BL igazgató tanácsának, de más nagy tudományos és megőrző könyvtáraknak is dönteniük kell, milyen arányban fordítják a korlátozott anyagiakat a jelen használójának kielégítésére és a potenciális, jövőbeli használó érdekében történő beszerzésre és megőrzésre. Az a tény, hogy a BL nagy, kerek olvasótermében a használt könyveket átlagosan 50 évvel ezelőtt adták ki, ezt a kérdést nagyon is reálissá teszi.

Végezetül azt mondhatom, felismertük az állomány gyarapításának és védelmének, mint egymással kölcsönösen összefüggő két területnek konvergenciáját, továbbá helyi és országos szinten egyaránt nyomasztó problémáját. Egyre inkább tudomásul vesszük, hogy bár az önállóságnak és az önálló döntéshozatalnak továbbra is meg kell maradnia a brit könyvtári rendszerben, az együttműködésnek és a koordinálásnak nagyobb és szabályozottabb szerepe kell, hogy legyen a jövőben, országos és nemzetközi szinten egyaránt. A tudománynak és a kutatásnak egyetlen világa van, s a könyvtárak részei e világnak.

(Fordította: KASTALY Beatrix)

HIVATKOZÁSOK

1. WILSON, A.: Collection development and services in recession. = IFLA Journal. 9.vol. 1983. 1.no. 11–19.p.
2. STAM, D. H.: National preservation planning in the United Kingdom: an American perspective. BLRDD Report. 5759. 1983.
3. RATCLIFFE, F. W.: Survey of conservation needs, policies and practice in the United Kingdom. BLRDD Report. (Megjelenése 1984 februárjában várható.)
4. Department of Education and Science. Office of Arts and Libraries. The future developments of libraries and information services. 1–2. 1982. (Library information series. 12.)
5. University Grants Committee. Capital provision for university libraries. (Atkinson Report) 1976.

